

LIETUVOS VALSTYBĖS AIKŠTĖS KŪRIMAS: AR JAU FINIŠO TIESIOJI?

2018-02-07

PRO PATRIA
LIETUVOS VALSTYBĖ KURIA TAUTA

Tv3 nuotr.

Jau tuoj bus 30 metų, kai esame nepriklausoma valstybė, bet Lietuvos sostinė Vilnius – vienintelė Europoje valstybės sostinė, neturinti valstybinės reprezentacinės aikštės, skirtos Laisvės kovų dalyvių pagerbimui.

Tokias aikštes daugelis Europos valstybių sukūrė XIX–XX a. Didvyrių aikštė su Vengrijos istorijos memorialu Budapešte, ar latvių tautos laisvės ir vienybės simbolis – Laisvės paminklas Rygoje, yra pasaulinės reikšmės meno paminklai. Deja, dėl istorinių aplinkybių, Vilniuje valstybinės aikštės su memorialu Laisvės kovotojams niekada neturėjome, o jos kūrimas vyksta labai sunkiai. Manau, verta prisiminti valstybinės aikštės kūrimo procesą, gal tai padėtų geriau suprasti kas buvo daroma ne taip, kad iki šiol neturime rezultato. 1999 m. vasario 11 d., LR Seimas priėmė nutarimą „Dėl valstybės sostinėje esančios Lukiškių aikštės funkcijų“, kuriame nuspręsta, kad Lukiškių aikštės paskirtis – pagrindinė reprezentacinė Lietuvos valstybės aikštė su laisvės kovų memorialiniais akcentais. Šios aikštės kūrimas buvo patikėtas Vyriausybei, kuri turėjo sudaryti projektų vertinimo komisiją ir parengti Lukiškių aikštės projektą.

Po 2000 m. keičiantis Vyriausybėms, valstybinės aikštės kūrimo procesas sustojo, o 2008 m. spalio mėn. Vyriausybė viename iš paskutinių savo posėdžių oficialiai perleido turėtas Lukiškių aikštės kūrimo teises Vilniaus savivaldybei. Vyriausybė tuomet argumentavo, kad Viešųjų pirkimų įstatymas turi didesnę juridinę galią, negu Seimo nutarimas. 2008 m. sausio 11 d. Vilniaus savivaldybė paskelbė konkursą, kurio pagrindinė užduotis – sukurti memorialinį akcentą, kompoziciją „Laisvė“ – atspindinčią Lietuvos žmonių kovas už laisvę ir pergalę. Abstrakčios konkurso nuostatos susilaukė pačių įvairiausių menininkų darbų. Šio konkurso autorių pristatyti darbai nuvylė visuomenę, apie ką buvo daug rašyta žiniasklaidoje. Kilo principinis neaiškumas, kokio rango aikštė kuriama – valstybės ar savivaldybės, nes autoriai nesugebėjo atskleisti, kaip bus realizuojama reprezentacinė funkcija, labai silpnai atspindėta Laisvės kovų tema. Vienas iš originaliausių projektų buvo dubens formos duobė aikštės viduryje, nes tada dar nebuvo Kultūros paveldo departamento nutarimo, kad Lukiškių aikštės viena iš vertingųjų savybių yra lygus aikštės reljefas.

Po ilgų diskusijų, konkurso komisija nutarė, kad nei vienas projektas neatitiko keliamų reikalavimų ir neišrinko laimėtojo. Visuomeninės organizacijos argumentuojant, kad vis dėlto valstybinės aikštės kūrimu turi rūpintis Seimas ir Vyriausybė, šios aikštės kūrimas 2010 m. vėl buvo patikėtas Vyriausybei, kuri organizavo du konkursus. Iš pradžių per Aplinkos ministeriją organizuotas konkursas aikštės sutvarkymui, vėliau kitas konkursas – memorialinės dalies sukūrimui. Šio 2013 m. Kultūros ministerijos konkurso nuostatos buvo aiškesnės – buvo prašoma sukurti įtaigų, lengvai identifikuojamą, visuotinai priimtina, tautos dvasią ir kovotojų už Lietuvos laisvę atminimą įprasminantį skulptūrinės kompozicijos projektą.

Tačiau konkurso organizavimas sulaukė daug kritikos dėl atsainaus požiūrio, konkurso projektai buvo eksponuojami tam nepritaikytose Kultūros ministerijos patalpose. Konkurso organizatoriai nemanė, kad čia kuriamas memorialas valstybinei aikštei, nes, anot ministerijos atstovų, Seimo nutarimas, kad Lukiškių aikštė yra valstybinė aikštė neturi juridinės galios. Šio konkurso nugalėtoju išrinkta skulptoriaus Vidmanto Gylikio dekoratyvinė abstrakti skulptūra, skambiu pavadinimu „Tautos dvasia“, kuri autoriaus buvo įvardijama kaip palaužtas ir vėl

ataugęs daigas arba paukščio sparnas. Šio konkurso komisijos nariai, žymūs skulptoriai Algirdas Bosas ir Alfonsas Ambraziūnas, nepritarė konkurso rezultatams.

Bet kaip dažnai būna, pagrindinis dalykas konkursuose yra ne pateikti projektai, o kas vertina projektus. Šiuo atveju, į skulptorių nuomonę niekas neįsiklausė, viską lėmė gauseni menotyrininkų balsai. Tačiau visuomenėje kilo diskusija dėl šio projekto, pasisakė daug menininkų. Argumentuojant, kad neįvykdytos konkurso nuostatos, kad projektas nėra nei įtaigus, nei lengvai atpažįstamas, nei visuotinai priimtinas, nuspręsta šio projekto neįgyvendinti.

Naujos visuomeninės iniciatyvos ir naujų konkursų bėdos

Valdžios institucijoms vis nesiekiant rasti sprendimo Lukiškių aikštės memorialui, atsirado visuomeninės iniciatyvos. 2015 metais 33 visuomeninės organizacijos (Lietuvos Politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, Lietuvos laisvės kovotojų sąjunga, jaunimo organizacija „Pro Patria“, Lietuvos Nepriklausomybės gynimo Sausio 13-osios brolija, Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių bendrija, Studentų ateitininkų sąjunga, Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos Šiaulių skyrius, Lietuvos Sąjūdžio Kauno skyrius ir kt.), vienijančios keliasdešimt tūkstančių narių, kreipėsi į Seimą ir Vyriausybę su idėja, kad valstybinės aikštės memorialui labai tiktų visų atpažįstamas ir vienijantis simbolis Vytis. Akivaizdu, kad ši idėja gimė po ilgamečių nesėkmingų konkursų, pamačius, kad abstrakčios užduotys menininkams neduoda siekiamų rezultatų. Seimui ir Vyriausybei dėl memorialo kūrimo nesiimant veiksmų, susikūrė visuomeninis „Vyčio paramos fondas“, kuris organizavo konkursą Vyčio simboliui. Vyčio idėja tapo priimtina daugumai Lietuvos piliečių. 2017 m. kovą „Vilmorus“ atliko reprezentatyvią gyventojų apklausą. 1002 piliečių klausta: „Ar sutinkate, kad 2018 metų vasario 16 dienai, minint valstybės atkūrimo 100-meį, Lukiškių aikštėje Vilniuje būtų pastatytas paminklas kovotojams už Lietuvos laisvę įamžinti – Tautos simbolis Vytis?“ Vyčio paminklui pritarė 76 proc. respondentų. Buvo paneigti mitai, kad Vytis reikalingas tik senajai kartai, tremtiniais ar asmenims su mažu išsilavinimu. Už Vyį pasisakė 86 proc. moksleivių ir studentų, taip pat 81 proc. asmenų su aukštesniu išsilavinimu.

Tačiau vėliau iškilo problema dėl pačio Vyčio meninio interpretavimo. „Vyčio paramos fondo“ konkursą laimėjusi skulptoriaus Arūno Sakalausko skulptūra „Laisvės karys“, daliai visuomenės nepatiko dėl didelio realistiškumo, nes panašių paminklų savo valdovams ar karvedžiams labai daug Maskvoje, Kijeve ar kitų didelių valstybių sostinėse. Vyriausybė nepritarė šiam konkursui ir pavedė Kultūros ministerijai organizuoti naują konkursą.

Ministerija savo ruožtu metėsi prie kraštutinumo ir konkurso organizavimo ir komisijos sudarymo teises perdavė Šiuolaikiniam meno centrai. Tuo automatiškai buvo užprogramuotas naujas visuomenės konfliktas. 2017 m. vasarį 58 kultūros veikėjai, tarp jų ir ŠMC atstovai, paskelbė peticiją „Už laisvą Lukiškių aikštę“, kur kategoriškai pasisakė prieš Vyčio simbolį memorialo, teigdami, kad Vytis – nevykusi idėja, o šviri aikštės erdvė – tikras laisvės ženklas. Vėliau dvi šią peticiją pasirašiusios menotyrininkės buvo įtrauktos į ŠMC organizuotą Lukiškių aikštės kūrybinių dirbtuvių komisiją. Akivaizdu, kad šis konkursas buvo kaip atsakas prieš realistinę Vyčio skulptūrą. Bet tai nebuvo demokratiškas konkursas, nes ar demokratiška valstybinės aikštės memorialo kūrimą buvo patikėti vienam ŠMC, kai pati šio centro veikla visuomenės ir menininkų vertinama labai prieštaringai?

Architektas Audrys Karalius, savo straipsniuose architektų svetainėje „pilotas.lt“ atvirai išsijukė iš ŠMC organizuoto konkurso, teigdamas, kad jis turėtų patekti į istoriją, nes projektinei medžiagai skiriama iki keturių A4-tukų, o kai kurie kiti konkurso nuostatai verti atskiro anekdoto. Tuo tarpu skulptoriai su piešinėliais neprasideda, nes užduotis yra pernelyg sudėtinga ir reikalaujanti erdvinį sprendimą. Tai koks buvo tikslas organizuoti tokį konkursą, kad jame nedalyvautų skulptoriai? Beje, ŠMC konkursui buvo pateikti 32 projektai, bet visuomenės vertinimui buvo pateikti tik 5 projektai, o kiti kažkodėl buvo nuslėpti nuo visuomenės.

Dėl visų šių aplinkybių turime didelį visuomenės susiskaldymą, tarp savęs pradėjo kovoti Vyčio ir bunkerio šalininkai. Ar mums reikia tokio susipriešinimo? O ar kas nors priims atsakymę už taip atsainiai ir neprofesionaliai organizuotą konkursą? Klausimas lieka atviras.

Didžiausia nesėkmė – negebėjimas sutelkti kūrybinio potencialo

Kodėl taip sunkiai vyksta valstybinės aikštės kūrimas? Klausimų daugiau, negu atsakymų. Gal nėra pilnai suvoktas šio šio dalyko unikalumas ir didingumas? Juk esame ypatingo proceso dalyviai, kai pirmą kartą Lietuvos istorijoje kuriame valstybinę reprezentaciją aikštę ir memorialą Laisvės kovotojams. Filosofas Alyudas Jokubaitis teigia, kad miestas, kuris negali sutvarkyti aikštės ir pastatyti tautai svarbaus paminklo, tėra miestas su graži Senamiesčiu ir vyriausybe bei politinėmis institucijomis, toks miestas neužstarnauja autoriteto.

Esu už tai, kad sprendimai būtų priimami aukščiausiu politiniu valstybės lygiu. Neatsakingai ir neskaidriai sukurti valstybinės aikštės memorialą būtų didelis nusikaltimas, nes atsirastų dar didesnis visuomenės susipriešinimas ir nusivylimas Lietuvos valstybe. 20 metų valstybinės aikštės kūrimo organizavimas dėl politinės valios stokos buvo mėtomas tarp Vyriausybės ir Vilniaus savivaldybės. Per tą laiką į Amžinybę iškeliaivo memorialą galėjusių sukurti daug žymių skulptorių ir didžioji dalis partizanų bei laisvės kovų dalyvių, kurie taip laukė visų laikų kovotojams už laisvę skirto memorialo. Kita didžiulė bėda, kad atmetama profesionalų pagalba, daug ką sprendžia valdininkai, kurie turi daug sprendimų galių, bet mažai išmanymo meno srityje. Sunku suvokti, kodėl niekas nesikreipė pagalbos į Lietuvos heraldikos komisiją, kuri įkurta prie LR Prezidentūros.

Kodėl į Lukiškių aikštės memorialo kūrimo procesą nėra įtrauktas visų Valstybės heraldinių simbolių rekonstrukcijų autorius, 30 metų heraldikos srityje dirbantis dailininkas Arvydas Každailis. Šis Vyčio simbolio rekonstrukcijos autorius klausia, – ar galima iš Valstybės simbolio daryti didelę realistinę skulptūrą ir statyti ją žemai? Menininkas pažymi, kad tokią pastaciūs matytume konkretų karžygi ar kunigaikštį, bet ne Valstybės simbolį. A. Každailis labai aiškiai nusako, kad Lukiškių aikštę pertvarkant į Valstybės aikštę, privalo: centrinė aikštės kompozicija, o herbo simbolis Vytis centre, aukštai, sidabriškas ir atpažįstamas.

Būtinai naujas konkursas

Pritariau Prezidentės patarėjo Mindaugo Lingės išsakytoms mintims, kad įvertinus padarytas klaidas, reikalingas dar vienas konkursas. ŠMC organizuotas konkursas buvo žemo lygio, nes nuo dalyvavimo šiame konkurse faktiškai buvo atkirsti žymiausi Lietuvos skulptoriai. Visuomeniniame „Vyčio paramos fondo“ konkurse silpnoji pusė buvo ta, kad taip pat daug žymių skulptorių nedalyvavo šiame konkurse, nes netikėjo, kad be valdžios paramos, šio konkurso nugalėtoji, bus leista įgyvendinti savo projektą. Be to, šiame konkurse buvo skirta labai mažai laiko sukurti projektams. Apibendrinant galima pasakyti, kad abiejų šių, su dideliais trūkumais, organizuotų konkursų pasėkoje ir turime situaciją, kurią taikliai apibūdino rašytojas Sigitas Parulskis, teigdamas, kad „dėl paminklo Lukiškių aikštėje pamažu susiformavo du kraštutinumai – arba konservatyvus Vytis, arba koks nors šiuolaikinio meno neskoningas drėbtelėjimas. Ir kaip visada Lietuvoje niekaip neįmanoma surasti aukso vidurio.“

Seime šiuo metu registruotas įstatymo projektas „Dėl Lietuvos Respublikos Lukiškių aikštės Vilniuje“, kuriuo numatoma įtvirtinti Lukiškių aikštės statusą ir funkcijas. Projekte pažymima, kad „dominuojančių Lukiškių aikštės akcentu turi būti joje įrengtas memorialas Žuvusiųjų už Lietuvos laisvę aukoms ir istorinį Lietuvos laisvės kovų simbolį Vyį vaizduojantis monumentas“. Kai kas nepritaria tokio įstatymo priėmimui. Manau, kad tą nepritarimą lemia įsitikinimas, kad po tokio įstatymo priėmimo Lukiškių aikštėje bus pastatyta realistiškas Vyčio skulptūra, panaši į A. Sakalausko skulptūrą „Laisvės karys“.

Vis tik svarstant įstatymo projektą, gal tiksliau būtų siūlyti statyti ne Vyį vaizduojantį monumentą, o monumentą su Vyčio simboliu. Tuomet skulptoriais ir architektams bus palikta pilna meninė laisvė kurti monumentą su užrašu „Kovojuosiems ir žuvusiems už Lietuvos laisvę“ ir kovų už Lietuvos laisvę datomis, o Vyį numatyti kaip šio monumento akcentą. Labai tikėtina, kad organizavus aukšto lygio konkursą turėtų

būti rezultatas, kuris patiktų daugumai. Tik reikėtų labai atsakingai pasverti, kam patikėti tokio konkurso organizavimą, nes du pastarieji Kultūros ministerijos organizuoti konkursai nebuvo sėkmingi.

Dėl Vyčio simbolio turime puikų Juozo Galkaus parengtą leidinį „Lietuvos Vytis“, kur surinkta daug pavyzdžių, kaip Vytis buvo vaizduojamas LDK laikais, kokius Vyčio ženklus turėjo XIX a. sukilimų dalyviai ar Lietuvos partizanai. Mitologai kalbėdami apie Vytį mano, kad šviesus raitelis ant balto žirgo simbolizuoja protėvių karžygio vėlę, primenančią pagrindines vertybes ir tikslus, suteikiančią jėgų ir pasitikėjimo. Taip Vytį suprato ir sklendžiantį virš miesto (galbūt virš Vilniaus) savo paveiksle „Vyčio preliudas“ pavaizdavo žymiausias Lietuvos dailininkas M. K. Čiurlionis. Apie tokį Vytį svajėjo Lietuvos partizanė ir poetė Diana Glemžaitė (1925 – 1949), 3 mėnesiai iki savo žūties rašiusi:

*O juk bus dar diena, kai pro vėlių plazdančią mišką
Baltas Vytis pakils ir padangėj aukštoj suspindės!*

Jei pavyktų priimti įstatymą „Dėl Lietuvos Respublikos Lukiškių aikštės Vilniuje“, iš didelį vadybos patirtį ir visuomenės pasitikėjimą turinčių asmenų galėtų būti įkurtas komitetas valstybinės aikštės memorialo sukūrimui, kuris organizuotų naują konkursą ir rūpintųsi memorialo statymu. Toks komitetas turėtų sudaryti ypač profesionalią darbų vertinimo komisiją, kurios kompetencija niekas neabejotų. Tuomet būtų sudarytos sąlygos surengti aukščiausio valstybinio lygio naują konkursą memorialo kūrimui. Tokiame konkurse tikrai dalyvautų žymiausi Lietuvos skulptoriai ir architektai, nes pasitikėtų konkurso komisija ir žinotų, kad tai finalinis konkursas. Sukurkime tokias sąlygas, kad dalyvauti konkurse, būtų kiekvieno Lietuvos menininko garbės reikalas. Tada žinotume, kad padarėme viską, ką galėjome, kad būtų geriausias rezultatas.

Tikėtina, kad tada bus sukurtas toks monumentas, kuris patiks ir jaunam ir senam, kurį pamatę pasakytume, kad tai gražu ir meniška, kad to laukėme. Tuo labiau, kad pastaruju metu gimė labai įdomių idėjų. Nacionalinės premijos laureatas Audrius Ambrasas siūlo 45 metrų aukščio monumentą, kur būtų kartu obeliskas, koplyčia ir aukuras. Šio projekto autorius teigia, kad paminklo viduje aukšta ir siaura erdvė su viršuje švytinčiu Vyčio kryžiumi, simbolizuotų nenumaldomą tautos laisvės troškimą. Manau, tai ypatingas meninis sumanymas. Jei toks monumentas dar būtų papuoštas Vyčio bareljefu, tai ypač pradžugintų apie 80 proc. Lietuvos piliečių, kurie pasisako už Vytį valstybinėje aikštėje. Tad naujame, gerai organizuotame konkurse, tikrai sulauktume vertingų projektų. Šio konkurso darbų paroda galėtų būti vienas iš pagrindinių Šimtmečio akcentų, o konkurso prizininkų darbai galėtų būti įgyvendinti ir kituose Lietuvos miestuose. Svarbu, kad Prezidentūra, Seimas ir Vyriausybė veiktų vieningai. Patikėkim, kad galim sukurti tokią valstybinę aikštę su memorialu Laisvės kovotojams, kad galėtume didžiuotis ir mes visi ir ateities kartos.

Tokios aikštės sukūrimas būtų viena didžiausių dovanų Lietuvai Valstybės šimtmečiui.

A. Gelžinis